

РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2026.21.359736>

УДК 94(477.74-21):339.5«18»

SPIRITUAL INTELLECTUAL OF UKRAINE OF THE 19TH CENTURY

[Review of the book: Pererva V. Archpriest Petro Gavrylovych Lebedyntsev: teacher, scientist, public figure of Ukraine (1820–1896). Vol. 1. The Bila Tserkva period. Bila Tserkva : Pshonkivskiy O. V., 2025. 198 p.]

Nataliia Dianova

DSc (History), Professor
Department of History of Ukraine
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky
26 Staroportofrankivska St, Odesa, 65020, Ukraine
ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>

E-mail: ndianova777@ukr.net

Citation: Dianova, N. (2026), Spiritual intellectual of Ukraine of the 19th century [Review of the book: Pererva V. Archpriest Petro Gavrylovych Lebedyntsev: teacher, scientist, public figure of Ukraine (1820–1896). Vol. 1. The Bila Tserkva period. Bila Tserkva : Pshonkivskiy O. V., 2025. 198 p.]. *Chornomors'ka mynuvshyna: transactions of Department of Cossack History in the South of Ukraine*, 21, pp. 150–153.

Submitted: 10.03.2026.

ДУХОВНИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛ УКРАЇНИ ХІХ СТ.

[Рец. на кн.: Перерва В. Протоієрей Петро Гаврилович Лебединцев: педагог, науковець, громадянський діяч України (1820–1896). Т. 1. Білоцерківський період. Біла Церква : Пшонківський О. В., 2025. 198 с.]

Наталія Діанова

Доктор історичних наук, професор
Кафедра історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26,
м. Одеса, 65020, Україна

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0003-0406-6907>

E-mail: ndianova777@ukr.net

Цитування: Діанова Н. Духовний інтелектуал України ХІХ ст. [Рец. на кн.: Перерва В. Протоієрей Петро Гаврилович Лебединцев: педагог, науковець, громадянський діяч України (1820–1896). Т. 1. Білоцерківський період. Біла Церква : Пшонківський О. В., 2025. 198 с.]. *Чорноморська минушина* : зап. Від. історії козацтва на півдні України: зб. наук. пр. / за ред. В. А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2025. Вип. 21. С. 150–153.

Отримано: 10.03.2026 р.

0,3 д.а.

Репрезентація церковної історії ХІХ ст., залишається важливим напрямом досліджень сучасних українських науковців. Підтвердженням є поява низки наукових праць, які стосуються зазначеної проблематики. Одним із останніх прикладів стала монографія, видана в 2025 р. відомим краєзнавцем, кандидатом історичних наук, доцентом Володимиром Степановичем Перервою. Вона ґрунтується на принципах регіональної історії, що дозволило автору більш повно розглянути процеси мікроісторії на загальному тлі Київської митрополії. Вдале використання біографічного методу дослідження, дало можливість найповніше дослідити основні напрями діяльності родини Лебединцевих у цілому та Петра Гавриловича зокрема.

Рецензована монографія за своєю архітектонікою, структурою та фактичним викладенням матеріалу є оригінальною та самодостатньою. Автор використав значний масив опублікованих і архівних джерел та дослідницької літератури. Структура видання

представлена вступом, двома розділами, післямовою та додатками.

У вступній частині наведена інформація про самого Петра Лебединцева та здійснено короткий критичний аналіз історіографії стосовно його життєдіяльності.

Перший розділ монографії стосується родини Лебединцевих, освіти, формування світогляду юного Петра та його перших кроків на освітянській ниві. Володимир Перерва називає унікальним явищем народження в родині звичайного сільського настоятеля православної парафії села Яблунівки Богуславського (згодом Канівського повіту Черкаської обл.) Гавриїла Григоровича і Фекли Йосипівни Лебединцевих п'ятьох синів, які завдяки своєму розуму, наполегливій праці відданості справі та порядності залишили досить помітний слід у різних галузях розвитку тогочасного суспільства та в царині історичних наукових досліджень (с. 38). Брати росли в дружній родині, з дитинства були знайомі зі своїм земляком – Тарасом Шевченком. Початкову освіту вони здобували спочатку під керівництвом батька та сільського дячка, а потім в Богуславському духовному училищі. Усі вони закінчили Київську духовну семінарію та Київську духовну академію (КДА). Старший із них – Арсеній (1818–1898 рр.) тісно пов'язаний з Одесою, куди після завершення навчання був призначений викладачем Херсонської духовної семінарії, де через рік затверджений у званні професора. У 1847 р. отримав сан священника Одеського Спасо-Преображенського кафедрального собору, проте рік по тому, за розпорядженням архієпископа Інокентія (Борисова), в сані протоієрея призначений настоятелем Севастопольської Петропавлівської церкви. Він займався історичною діяльністю по відродженню церковних старожитностей Криму, ініційованою архієреєм. У Севастополі А. Лебединцева застала Східна війна (1853–1856 рр.). Він став учасником оборони міста та духівником Хрестовоздвиженської громади сестер милосердя. За порадою архієпископа усі події, що відбувались у воєнному Севастополі, о. Арсеній описував у листах до Владики та у своєму щоденнику. Ці епістолярні джерела в подальшому стали своєрідним літописом війни. У 1857 р. протоієрея А. Лебединцева переведено до Одеси й призначено спочатку ключарем, а з 1874 р. – кафедральним протоієреєм Спасо-Преображенського собору, де він започаткував його літопис. В Одесі Арсеній Лебединцев успішно займався викладацькою, громадською та науково-історичною діяльністю. Його опубліковані історичні праці є важливим джерелом для вивчення церковної та світської історії Південної України.

Данило Лебединцев (1821–1897 рр.) після закінчення КДА спочатку займався викладацькою роботою, а потім служив чиновником військового відомства й брав участь у розробці положення про загальну військову повинність.

Андрій Лебединцев (1826–1903 рр.) активно займався освітянською та церковною діяльністю, підтримав шкільну реформу, започатковану його братом Петром, сприяв становленню та розбудові церковнопарафіяльних шкіл, зарекомендував себе невтомним проповідником слова Божого.

Феофан Лебединцев (1828–1888 рр.), хоча й мав вищу духовну освіту й був кандидатом богослов'я, не став священнослужителем, а присвятив своє життя освіті, історичній науці та видавничій справі. Як і старший брат Петро, він був істориком-дослідником, основоположником української періодики, насамперед «Киевской старины» (с. 34–38).

Проте найвідомішою стала постать протоієрея Петра Лебединцева, який увійшов в історію XIX ст. як видатний церковнослужитель, освітянин, науковець та громадський діяч. Саме його діяльності присвячена основна частина рецензованої монографії Володимира Перерви. Автор відзначає, що освітянська діяльність юного Петра розпочалася відразу після закінчення КДА (1843 р.) в Орловській семінарії, де він досить швидко отримав звання професора. Проте він прагнув повернутися в Україну й добився переведення до Київської духовної семінарії, де успішно працював упродовж 1847–1851 рр.

У другому розділі монографічного дослідження репрезентовано білоцерківський період Петра Лебединцева (1851–1860 рр.), який автор розцінює як важливий етап його життєдіяльності. Наслідком наполегливого клопотання о. Петра, який на той час уже був

одружений і прийняв священницький сан, стало місце священника при білоцерківській Спасо-Преображенській церкві та законовчителя у місцевій гімназії. Новий помпезний храм, настоятелем якого став молодий священник, був побудований в 1839 р. завдяки зусиллям родини графів Францішека-Ксаверія та Олександри Василівни Браницьких. До речі, вони були батьками Єлизавети Ксаверіївни Воронцової (в дівоцтві Браницької), яка стала дружиною генерал-губернатора Новоросійського краю та Бессарабської області Михайла Семеновича Воронцова, значний період часу провела в Одесі, де й була похована при кафедральному соборі.

Петро Лебединцев значну увагу приділяв релігійному й моральному вихованню своєї пастви та її здоровому способу життя. Він активно пропагував часопис «Руководство для сельских пастырей», започаткований Феофаном Лебединцевим, який був справжньою енциклопедією корисних порад як для населення, так і для духовенства. Про успішне пастирське служіння о. Петра свідчать чисельні нагороди, отримані ним від Св. Синоду та Київського митрополита Філарета (Амфітеатрова).

Автор рецензованої монографії розглянув перші історичні дослідження Петра Лебединцева, які той розпочав у Білій Церкві. Краєзнавчі та церковно-історичні праці стали початком майбутньої наукової діяльності священника, яка тривала упродовж усього його життя. Він започаткував опис храмового майна на основі історичного підходу, що дало можливість зберегти важливі історичні пам'ятки, що знаходились у храмі. Він прагнув репрезентувати історію свого краю, а для цього збирав історичні документи й записував спогади старожилів, які були свідками важливих подій: Коліївщини, татарських набігів, переходу Білої Церкви від Речі Посполитої до Російської імперії та інших. До того ж, він здійснив ґрунтовний опис усіх довколишніх православних святинь.

Безпосередньою заслугою о. Петра стала реставрація стародавнього Свято-Миколаївського храму, будівництво якого розпочалося ще за часів гетьмана Мазепи (1706 р.). Завдяки активним клопотанням священнослужителя відбудований храм став музеєм історія православ'я в Білій Церкві, де зберігалися цінні церковні старожитності з шести козацьких церков, які на той час уже не існували в місті.

Володимир Перерва проаналізував освітянську діяльність Петра Лебединцева, який будучи професором білоцерківської гімназії упродовж 1859–1860 рр. відкрив декілька церковнопарафіяльних шкіл нового типу, відмінних від так званих дяківських шкіл більш раннього періоду. Це знайшло широкий резонанс у суспільстві та навіть серед російських урядовців. Автор монографії звернув увагу на особливості освітнього процесу в цих школах, які стали взірцем для наслідування в усій імперії, й на те, що навчання там, за вимогою влади, здійснювалось російською.

Варто зазначити, що пан Володимир представив історичний портрет Петра Лебединцева на загальному тлі епохи. Він не обійшов увагою ті вимоги, які висувались Св. Синодом і царським урядом до духовенства й в руслі яких мав діяти о. Петро. Під час богослужінь він повинен був зачитувати своїм парафіянам «укази й маніфести імператорів, розпорядження органів влади, повідомлення про державні реформи, різноманітні церковні й державні законодавчі акти, важливі новини» тощо (с. 119). Один із таких царських маніфестів із закликом до формування народних ополчень під час Східної війни, який був переповнений малозрозумілими фразами, привів до соціального руху під назвою «Київська козаччина» (1855 р.). Автор розглядає цей соціальний вибух, здебільшого, як бунт проти священників, які начебто приховали царський указ про обіцяну волю. При цьому підкреслюється, що селяни були доведені до відчаю панським свавіллям. Роль о. Петра в цей непростий час зводилась до умиротворення селян за допомогою палкого правдивого слова та визволення священнослужителів, взятих ними в заручники. Проте і йому, попри великий авторитет серед віруючих, це не завжди вдавалося.

У підсумку хотілось відзначити, що в короткій за обсягом рецензії неможливо охопити увесь спектр багатогранної діяльності Петра Лебединцева навіть упродовж його

незначного білоцерківського періоду. Вагомим доповненням до монографії є значна кількість світлин як осіб, дотичних до викладених подій, так і архівних та рукописних джерел. У додатках автор розмістив зібрані о. Петром «Розповіді старих людей про старі часи». Рецензована праця, безумовно, є значним дослідницьким досягненням Володимира Перерви. Переконана, що вона становитиме інтерес для науковців, студентської молоді та усіх, хто цікавиться історією України. Хочеться побажати талановитому досліднику подальших творчих успіхів та нових наукових звершень.